

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/172-12>**Жмурко Н. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4976-1914>**Рудик О. Р.**кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0822-0580>**Гринкевич Т. М.**студент,
Львівський національний університет імені Івана Франка**Zhmurko Nataliia, Rudyk Olga, Hrynkevych Tetiana**
Ivan Franko National University of Lviv

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНИЙ БОРГ»

Для вирішення основних завдань держави необхідним є наявність ґрунтовних капіталовкладень, саме тому держава і об'єктивно позичає кошти та основним із завдань є здійснення ефективного використання власних та запозичених коштів. Через проблеми з значним браком коштів у державі в країні існує система державного кредиту, яка є важливою складовою фінансової системи держави. І саме система державного кредитування є зв'язуючою ланкою між сферами економіки та державним бюджетом. Так, існування системи державного кредиту спричинило появу системи державного боргу. Останній у свою чергу викликав та викликає значний інтерес щодо його вивчення, створення ефективного механізму управління упродовж багатьох століть. Саме тому стаття присвячена дослідженню теоретичних основ становлення та розвитку поняття «державний борг» економічними класичними школами.

Ключові слова: державний борг, фізіократизм, класичний підхід, марксизм, кейнсіанство, неокласицизм.

EVOLUTION OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT
OF THE CONCEPT OF PUBLIC DEBT

Globalization and the processes generated by it and the solution of the main issues for the development of the state's economy are impracticable without addressing the issues of ownership and use of funds, their expedient and effective use. World financial crises and solutions to global issues in the state induce the state to borrow, both internal and external. Since it is impossible to stop the needs of the state and the population, as well as to stop the development of the economy, and this causes the investment of significant financial resources. To solve the main tasks of the state, it is necessary to have fundamental capital investments, therefore the state objectively borrows funds and the main task is to implement the effective use of its own and borrowed funds. Due to problems with a significant shortage of funds in the state, the country has a system of state credit, which is an important component of the financial system of the state. And it is the system of state lending that is the link between the spheres of the economy and the state budget. The very existence of the public credit system led to the emergence of the public debt system. Undoubtedly, such phenomena as financial crises, inflation, an unstable situation in the foreign exchange market and especially an increase in the size of public debt, as well as an excessive amount of budget expenditures in comparison with revenues, determine the economic situation and development of our state. Today, the size of the country's public debt and the basis for repayment of this affect all areas of the state's economic system. And that is why it is important to identify problems for its management and maintenance. The stability of the economy is determined through the expedient use of debt funds and the proper servicing of public debt. The efficiency of the implementation of budgetary policy in the state and the stability of the national currency will depend on the solution of these issues. That is why the article is devoted to the study of the theoretical foundations of the formation and development of the concept of «public debt», its analysis and generalization of its interpretation by different economic schools.

Keywords: public debt, physiocratism, classical approach, Marxism, Keynesianism, neoclassicism.

JEL classification: B12, B13, B14, H60

Постановка проблеми. Для вирішення основних завдань держави необхідним є наявність ґрунтовних капіталовкладень, саме тому держава і об'єктивно позичає кошти та основним із завдань є здійснення ефективного використання власних та запозичених

коштів. Через проблеми з значним браком коштів у державі в країні існує система державного кредиту, яка є важливою складовою фінансової системи держави. І саме система державного кредитування є зв'язуючою ланкою між сферами економіки та державним бюджетом.

том. Саме існування системи державного кредиту спричинило появу системи державного боргу.

Безумовно такі явища як фінансові кризи, інфляції, нестабільна ситуація на валютному ринку та особливо зростання розміру державного боргу, а також надмірний розмір видатків бюджету в порівнянні з доходами визначають економічний стан та розвиток нашої держави. На сьогодні розмір державного боргу країни та основи погашення такого впливають на всі сфери економічної системи держави. І саме тому важливими питаннями є визначення проблем щодо його управління та обслуговування.

Поняття «державний борг», визначення його основних рис, функцій та окреслення видів такого почало формуватись лиш на початку XIX ст. Так, сучасна економічна система за своєю природою є борговою. Держави використовують позики для збільшення фінансових можливостей та реалізації своєї державної політики. Економістами приділено значну увагу аналізу цього поняття та, особливо, впливу такого на державну економіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу дослідження та трактування поняття «державний борг» присвячено чимало праць зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, необхідно відзначити праці Дж. Тобіна [3], В. Андрущенко [4], В. Кириленка [10], Дж.М. Кейнса [11], К. Макконелл К. та С. Брю [14], Д. Рікардо [23], К. Маркса [15], С. Юрія та В. Федосова [21], А. Сміта [24] та низки інших. Не заперечуючи наукову цінність доробок вище наведених авторів, ми вважаємо за доцільне освітлити той чи інший підхід та простежити еволюцію розуміння відомими вченими-економістами що саме являє собою державний борг країн. Оскільки, відповідно, розуміння та оцінка державного боргу в різні часи різнилась, то важливим є співставити та узагальнити трактування цього поняття та вкладення змісту у його функції різними економічними школами. Саме відстеження відмінностей у поглядах вчених дозволяє новітнім школам окреслити державний борг, його роль та механізм обслуговування цілісно у фінансово-економічній системі держави.

Мета статті полягає в аналізі еволюції погляду на державний борг та узагальнення його трактування різними економічними школами.

Виклад основного матеріалу. Меркантилісти були одними з перших у науковій літературі, хто досліджували питання державного боргу на початку XVI ст. їхні погляди будувались на тому, що держава є головним підприємцем, необхідною є визначна роль держави у економічному житті, а її втручання у економічну сферу життя є правильним та виправданим, а об'єктом їхнього дослідження виступав обіг грошей, оскільки гроші були основним багатством держави. Вони вважали, що найважливіше джерело доходів у державі є кредитне фінансування [10, с. 33].

Так, Ж. Боден та Ж. Кольбер розглядали державу як головного управлінця бюджетними коштами і тільки держава може ефективно управляти фінансовими ресурсами у державі. І саме державні запозичення є методом для збільшення коштів у бюджеті [4, с. 230].

Протилежної точки зору дотримувались фізіократи, які вважали, що основним джерелом багатства є сільське господарство, предметом їх дослідження була сфера виробництва. Вони вважали, що, якщо дер-

жава здійснює позики то, таким чином, вона забирає ресурси від різних секторів економіки і відповідно, за твердженням Ф. Кене, збагачуються непродуктивні класи населення та виробництва [12, с. 97].

Так, А. Тюрго та С. Вобан стверджували, що лише земля може принести дохід державі, а отже земельний податок є єдино вірним джерелом державних доходів. Проте, державні видатки потрібно обмежувати, через те, що сама держава не є продуктивною як і її діяльність. Також недоцільними вважали обслуговування державного боргу, оскільки це показує наскільки держава є непродуктивною і невмілим управлінцем [7, с. 7].

Один з перших науковців-економістів Д. Х'юм заперечував погляди та переконання меркантилістів та вказував на те, що будь-яка держава буде зловживати державним боргом і тоді борг знищить країну [5, с. 22]. І одним з наступників його поглядів був саме А. Сміт.

Варто згадати і про представників класичної школи економічної теорії. Для них негативним явищем був саме державний борг. Про велике розорення країн Європи через збільшення обсягів боргів писав свого часу А. Сміт. Він це пояснював таким чином, що через зростання державних боргів будуть збільшуватись розміри податків, а це призводить до відтоку капіталу. Відповідно, завдяки боргам фінансування державних витрат призведе до фінансового ослаблення країн та неминучого банкрутства [24, с. 650]. Д. Рікардо був іще одним представником цього напрямку економіки, він переконаний, що такий метод як взяття боргів не може бути оптимальним і допустимим методом для покриття державних витрат та здійснення державного фінансування. Оскільки, обманюючи себе, країна не буде економіти, а буде все більше боргів накопичувати. Науковець ототожнював державний борг з оподаткуванням виключно через наслідки, які вони за собою потягнуть. Також він був переконаний, що країна неминуче ставатиме біднішою через надмірні витрати уряду та приватного сектору економіки і відповідно братиме іще більше позик [23, с. 204]. Хоча він вважав, що відсоткові виплати за рахунок майбутніх поколінь не мають бути тягарем для таких. В цьому трактуванні він вважав запозичення різнозначними до податків [19, с. 171]. Думки двох науковців збігаються в тому, що сам борг не є негативним явищем кожної держави, проте наслідки такого є надзвичайно негативними при здійсненні накопичення капіталу державами.

Наукові доробки стосовно державного боргу зазначені також в роботах Дж. С. Мілля, де він зазначає, що державний борг є причиною всіх кризових явищ держави, а саме через боргові зобов'язання в державі піднімаються ціни та неминучо буде, в першу чергу, торгівельний спад та криза. Він дуже негативно відносився до такого методу збільшення капіталу як державні запозичення, проте допустимим та важливим вважав брати запозичення строком на рік для подальшого розподілу капіталу для подальшого використання у виробництві. Хоча навіть таке короткострокове запозичення не може примножити національне багатство [17, с. 250].

Проте не всі представники класичної школи економіки були негативними в своїх твердженнях стосовно доцільності мати державні борги та брати запозичення. Так, Т. Мальтус аналізував державний борг як метод до

збільшення попиту, лиш значне зростання боргу призводитиме до збільшення обсягів виробництва та ліквідації зайвої продукції з ринку. Він вважав, що через зростання продуктивних сил доцільним є врівноваження боргових зобов'язань та обсягу національного виробництва [16, с. 60].

Противником тверджень класиків та опонентом А. Сміта був К. Дітцель. Він зазначав, що держава може створювати нематеріальні блага і не робив розмежування матеріальної від нематеріальної праці. Він наполягав на доцільності та обґрунтованості державних боргів. Наступники його ідеї дещо відхилились від його тверджень стверджуючи, що державний борги є доцільним при визначенні мети використання таких коштів [9, с. 14].

1874 року вийшла друком праця французького економіста П. П. Леруа-Бол'є «Державний борг Франції» у якій він зазначав, що державний борг є як негативним так і позитивним явищем для держави. А саме, якщо неефективно використовувати запозичені ресурси, то це неодмінно призведе до негативних наслідків для всієї держави, але завдяки таким запозиченням держави роблять значні кроки у своєму розвитку значно швидше, аніж якщо б доводилось використовувати лиш власні фінансові ресурси [2, с. 23]. Отже, пізні представники класичної теорії почали вбачати і позитивні моменти у взяття боргових ресурсів державою з метою продуктивного використання таких коштів.

Одним із важливих внесків у економічну науку стосовно дослідження питання державних боргів вніс у XIX ст. економіст К. Рау, а саме він розділив причини взяття боргів на вимушені (застави чиновників та орендарів державного майна, неможливість фінансувати заплановані витрати) та добровільні, тобто засновані на основі договору позики. Він був переконаний, що державний борг не є національним активом, оскільки виплачувати суму боргу має весь народ та майбутні покоління [22, с. 252].

У своїй праці «Капітал» К. Маркс визначив, що державний борг є характерним лиш для капіталістичних держав. Він описав державний борг як відчуження держави і що єдиним національним багатством є державний борг, який знаходиться у володінні народу. Таким чином, чим більший борг, тим багатший народ. Державний борг в його трактуванні є найсильнішим стимулом до накопичення багатства народом. Вчений дає обґрунтування позикам та податкам таким чином, що завдяки позикам держава покриває витрати, для платників і це не є відчутним спершу, проте завдяки тим же позикам збільшуються податки, а збільшення податків призводить до зростання боргів, і зростання боргів змушує державу знову брати позики при нових надзвичайних витратах [15, с. 764–767].

Варто відзначити роботи російських вчених цього періоду. Так, вчений М.Ф. Орлов у своїй праці «Про державний кредит» 1883 року зазначав, що позики нарівні з податками є основними джерелами доходу держави. Він був переконаний, що податки мають витрачатись не на поточні витрати, а на надзвичайні витрати повинні братись позики. І позику держава має брати лиш за договором [20, с. 107]. Також науковець переконаний, що кредит повинен мати певні межі в тому випадку, коли він стає неможливим по здійсненні виплат. Автор пропонував здійснювати запозичення на

основі довічних виплат відсотків без повернення основного капіталу. В продовженні досліджень М.І. Мітіліно зазначив, що з одного боку держава може стягувати кошти з приватних підприємств, а з іншого – вона може брати позики для того, щоб збільшити фінансові ресурси [18, с. 415]. М. Патлаєвський погоджується, що кредитні кошти вже не є надзвичайним і винятковим джерелом доходів держави, а скоріше сталою практикою та невід'ємною частиною введення державного господарства для країн [21, с. 301].

І.Я. Горлов у «Теорії фінансів» вказав, що борги є обтяжливими для населення, оскільки зменшують його споживання, проте збільшують споживання уряду і це є непродуктивним. Він також здійснює поділ позик на вимушені та добровільні. І єдино можливим є використання запозичень тільки з метою подальшої вигоди. До зменшення виробництва призводять виключно внутрішні борги, а це призводить до зменшення капіталу [8, с. 210].

Новим вагомим етапом у становленні термінів «державний кредит» та «державний борг» стали доробки англійського вченого-економіста Дж.М. Кейнса. У своїй праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.) вчений зазначав, що для розвитку економіки потрібним є активне втручання держави; він бачив позитив у здійсненні фінансування завдяки позикам, а саме, якщо позики беруться для покриття капітальних витрат, то це сприятиме збільшенню та розширенню інвестицій, якщо ж позика береться для покриття дефіциту, то в цьому випадку це призведе до збільшення обсягів споживання [11, с. 148].

Отже, згідно такого підходу, для збільшення інвестицій та загального споживання потрібним є отримання державного кредиту. Згідно досліджень визначено було, що при збільшенні попиту розширюються та збільшуються обсяги виробництва і це, в свою чергу, призводить до ще більшого попиту і таким чином, держава може обслуговувати державний борг. Це так звана концепція, де державні видатки та їх зростання призводять до збільшення попиту І. А. Лернер, який є послідовником теорії Кейнса розробив теорію за якої основою всієї діяльності держави, а саме здійснення видатків, взяття запозичень та емісія грошей є збалансування та врегулювання економіки держави, проте аж ніяк не врівноваження бюджету. Він стверджував, що державний борг повертати не потрібно, лиш необхідним є його обслуговування, тим більше, що держава через збільшення податків може зменшувати його [13, с. 190].

Відмінні погляди на державний борг має вчений-економіст Г. Менк'ю, він переконаний, що державний борг є тягарем для населення та майбутніх поколінь. Такий борг неодмінно призведе до зменшення капіталу, також такий борг значним чином впливає на заробітну плату, тобто середній розмір заробітної плати знизиться через зниження продуктивності праці, це є наслідком збільшення відсотків та дохідності капіталу [1, с. 17].

Теорія Кейнса була виправданою та застосовувалась у країнах до 70-х років XX ст., коли борги значно почали зростати, посилилась інфляція, а бюджети мали дефіцитний характер тривало. І саме тоді вчені звернулись поглядів класиків і тоді почав розвиватись неокласичний напрям. На відміну від поглядів Кейнса

Таблиця 1

Основні напрями розвитку та становлення терміну «державний борг»

Напря́м	Основні тези досліджень
Меркантилізм	Держава є головним підприємцем; гроші є основним багатством країни; кредити є головним доходом держави і держава вправі як основний суб'єкт економічних відносин брати такі.
Фізіократизм	Держава є непродуктивним суб'єктом; основне багатство це сільське господарство та виробництво; потрібно не брати позики, а зменшувати видатки; взяття позик означає зменшення ресурсів для різних секторів економіки та збагачення непродуктивних верств населення.
Класичний	Збільшувати державні борги означає неодмінно збільшувати податки; борги безсумнівно призведуть до розорення держави, оскільки держава не зможе економити.
Марксизм	Єдиним національним багатством є борг, оскільки саме він є стимулом до накопичення багатства; під боргом розумілось відчуження держави.
Кейнсіанство	Борги є виправданими лиш коли такі кошти будуть використовуватись на капітальні витрати та для розширення інвестицій; держава повинна активно втручатись у економічне життя.
Неокласицизм	Якщо держава бере позики, то вона повинна здійснювати емісію грошей; виключно завдяки коштам можна знизити борги та зупинити інфляцію; погляди спрямувались на здійснення фінансово-раціональної поведінки кожним суб'єктом окремо.

Джерело: узагальнено авторами на основі [1–24]

фокус спрямувався на фінансово-раціональній поведінці кожного окремого суб'єкта.

Так, Ш. Бланкарт заперечував визначальне значення попиту [6, с. 47]. Тут почали виникати теорії, які будувались на віднесенні важливої ролі грошам і тільки коштами можна фінансово стабілізувати державу. М. Фрідмен та Т. Сарджент вважали, що дефіцит тісно пов'язаний з інфляцією, завдяки випуску грошей можна зменшити розмір боргу та в цьому разі інфляція перетвориться у фіскальне явище [6, с. 71].

Вчені К. Макконел та С. Брю вважають внутрішній державний борг активом населення, а це призводить до підвищення попиту та ціни інших активів. Вчені переконані, що державний борг ніяким чином не вплине негативно на майбутні покоління та не призведе до банкрутства країни. Якщо ж буде загроза банкрутства, то цього можна уникнути через рефінансування боргу або ж можна підвищити податки чи провести емісію грошей. Стосовно зовнішнього державного боргу, то він є неодмінно тягарем для країни [14, с. 457].

Новий етап у дослідженні питання державного боргу розпочалося у 90-х роках ХХ ст. Тоді було доведено, що вплив капіталу пов'язаний з короткостроковими запозиченнями, а також, що фінансова система перебуває під впливом довгострокових зобов'язань у системі боргового портфеля. Дж. Тобін зазначив, що потрібно обирати оптимальні форми боргових зобов'язань для зменшення боргових витрат, тобто необхідно користуватись таким інструментом як борговий менеджмент [3, с. 156].

Серед сучасних вчених варто зазначити наукові твердження Дж.Ю. Стігліца. Він також є одним з послідовників теорії Кейнса, а саме є прихильником тверджень, що держава повинна втручатись в економічне життя країни. Він не підтримує думки про економію в країні, якщо є криза внутрішня і таким чином необхідним є взяття запозичень, оскільки така економія лиш може усугубити становище країни, знизити пла-

тоспроможний попит та надає можливості зростати економіці. На його думку, тільки завдяки економічному зростанню можна виплатити державний борг, знизити ставки відсотків та збільшити інвестиції і саме тому держава повинна збільшувати державний борг [25, с. 622–640].

Так, нами описано діаметрально протилежні погляди на державний борг та методи його трактування у різні часи. Різні тлумачення були ефективними та доцільними свого часу, вони виправдовували діяльність держави, проте фокус на цілі використання завжди різнилися і це спонукало вчених чимраз більше аналізувати це поняття та визначати доцільність та необхідність здійснення значних державних запозичень. Різні теорії з формулювання основних тезисів державного боргу показані у таблиці.

Висновки. Погляди вчених дуже різняться стосовно поняття «державний борг», та особливо його вплив на подальший розвиток країни та тягаря його виплати майбутніми поколіннями. Якщо представники класичної теорії економіки вважали борг тимчасовим явищем і таким, що необхідно до нього вдаватись лиш у виняткових випадках, то представники теорії Кейнса стверджували, що борг є необхідною складовою фінансової системи, за допомогою якого можна досягти більших обсягів виробництва, збільшення попиту та інвестицій у економіці, а також збільшення зайнятості. На сьогодні теорії обох шкіл отримують підтримку зі сторони сучасних вчених-економістів.

Неодмінно варто зазначити, що взяття боргів державою може бути виправданим, якщо кошти вкладати для стимулювання економіки, виробництва та погашення надзвичайних витрат, проте неефективне використання таких коштів однозначно призведе до ускладнення становища в державі та подальшого взяття державою іще більших позик. Тільки через ефективне чи неефективне використання боргових коштів можна робити висновки наскільки це явище є доцільним для країни.

Список використаних джерел:

1. Elmendorf D. W. Government Debt. *NBER Working paper*. 1998. No. 6470. 94 p. URL: <http://www.nber.org/papers/w6470.pdf> (дата звернення: 20.06.2021).
2. Leroy-Beaulieu P. La Dette publique en France, étude et analyse d'un article de M. P. Leroy-Beaulieu (Extrait du Journal de la Meurthe et des Vosges). Nancy: Typographie G. Crepin-Leblond. 1875.

3. Tobin J. An Essay on Principles of Debt Management. *Fiscal and Debt Management Policies: A Series of Research Studies Prepared for the Commission on Money and Credit*, Englewood Cliffs, N. J. 1968. P. 143–218.
4. Адрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів: Каменяр, 2000. 303 с.
5. Алехин Б.И. Государственный долг, Москва: «ЮНИТИ-ДАНА», 2007. 302 с.
6. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / за заг. наук. ред. В.М. Федосова. Київ, 2000. 655 с.
7. Головачев Д.Л. Государственный долг. Теория, российская и мировая практика. Москва, 1998. 257 с.
8. Горлов И. Теория финансов. Издание второе, исправленное и умноженное. Санкт-Петербург: Типография И. Глазунова и К°, 1845. 227 с.
9. Залшупин А.С. Очерк теории государственного кредита. Санкт-Петербург: Типография Н.А. Лебедева, 1892. 175 с.
10. Історія економічних вчень: навч. посіб. / за ред. В.В. Кириленка. Тернопіль: «Економічна думка», 2007. 233 с.
11. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва: Гелиос АРВ, 1999. 352 с.
12. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Москва: Соцэкгиз, 1960. 598 с.
13. Луссе А. Макроэкономика: краткий курс: учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство «Питер», 1999. 240 с.
14. Макконелл К., Брю С. Экономика: принципы, проблемы и политика. Москва: Инфра, 2003. 502 с.
15. Маркс К. Капитал. Москва, 1988. Т. 1. 900 с.
16. Мартянов А.В. Управление государственным долгом: ретроспективный анализ теоретических аспектов политической экономики. *Финансы*. 2009. № 1. С. 59–62.
17. Милль Д.С. Основы политической экономики. Москва: Прогресс, 1980. Т. 5. 345 с.
18. Мітіліно М.І., Юрій С.І., Львовчкін С.В., Федосов В.М. Основи фінансової науки – Фінансова думка України. Хрестоматія / за ред. С.І. Юрій. Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. Т. 3. Ч. 2. С. 413–467.
19. Новосьолова О.С. Державний борг: діалектика теоретичних уявлень та оцінка сутності. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка*. 2013. № 23. С. 169–173.
20. Орлов М.Ф. Капитуляция Парижа. Политические сочинения. Письма. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963. 376 с.
21. Патлаєвський І.І., Юрій С.І., Львовчкін С.В., Федосов В.М. Курс фінансового права – Фінансова думка України. Хрестоматія / за ред. С.І. Юрій. Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. Т. 3. Ч. 1. С. 271–305.
22. Рау К. Г. Основные начала финансовой науки. Санкт-Петербург: Типография Майкова, 1868. Том 2. 378 с.
23. Рикардо Д. Начала политической экономики и налогового обложения. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1955. 360 с.
24. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1962. 677с.
25. Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора. Москва: Издательство МГУ: ИНФРА-М, 1997. 720 с.

References:

1. Elmendorf D. W. (1998) Government Debt. *NBER Working paper*. No. 6470. 94 p. Available at: <http://www.nber.org/papers/w6470.pdf> (accessed June 26, 2021).
2. Leroy-Beaulieu P. (1875) La Dette publique en France, étude et analyse d'un article de M. P. Leroy-Beaulieu (Extrait du Journal de la Meurthe et des Vosges). Nancy: Typographie G. Crepin-Leblond.
3. Tobin J. (1968) An Essay on Principles of Debt Management. *Fiscal and Debt Management Policies: A Series of Research Studies Prepared for the Commission on Money and Credit*, Englewood Cliffs, N. J. pp. 143–218.
4. Adrushchenko V.L. (2000) Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti [Financial thought of the West in the twentieth century]. *Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv*. Lviv: Kameniar, 303 p.
5. Alekhyn B.Y. (2007) Hosudarstvennyi dolh [State debt]. Moscow: «IUNYTY-DANA», 302 p. (in Russian)
6. Blankart Sh. (2000) Derzhavni finansy v umovakh demokratii: Vstup do finansovoi nauky [Public Finance in a Democracy: An Introduction to Financial Science]. Kiev, 655 p. (in Ukrainian)
7. Holovachov D.L. (1998) Hosudarstvennyi dolh. Teoryia, rossyiskaia y myrovaia praktyka [State debt. Theory, Russian and world practice]. Moscow, 257 p. (in Russian)
8. Horlov Y. (1845) Teoryia fynansov. Yzdanye vtoroe, yspravlennoe y umnozhennoe [Finance theory. Second edition revised and multiplied]. Sankt-Peterburg, 227 p. (in Russian)
9. Zalshupyn A.S. (1892) Ocherk teoryy hosudarstvennoho kredyta. [Essay on the theory of public credit]. Sankt-Peterburg, 175 p. (in Russian)
10. Kyrylenko V. (2007) Istorii ekonomichnykh vchen: navch. posib. [History of economic doctrines: a textbook]. Ternopil: «Ekonomiczna dumka», 233 p. (in Ukrainian)
11. Keins Dzh.M. (1999) Obshchaia teoryia zaniatosty, protsenta y deneh [General theory of employment, interest and money]. Moscow: Helyos ARV, 352 p. (in Russian)
12. Kene F. (1960) Yzbrannye ekonomicheskye proyzvedeniya [Selected works of economics]. Moscow, 598 p. (in Russian)
13. Lusse A. (1999) Makroekonomyka: kratkyi kurs: uchebnoe posobyie [Macroeconomics: A Short Course: A Study Guide]. Sankt-Peterburg: Yzdatelstvo «Piter», 240 p. (in Russian)
14. Makkonell K., Briu S. (2003) Ekonomyks: pryntsypu, problemu y polytyka [Economics: principles, problems, and politics]. Moscow, 502 p. (in Russian)
15. Marks K. (1988) Kapytal [Capital]. Moscow, 900 p. (in Russian)
16. Martjanov A.V. (2009) Upravlenye hosudarstvennym dolhom: retrospektyvnyi analiz teoretycheskykh aspektov polytycheskoi ekonomyy [Public Debt Management: A Retrospective Analysis of Theoretical Aspects of Political Economy]. *Fynansy*, no 1, pp. 59–62.
17. Myll D.S. (1980) Osnovy polytycheskoi ekonomyy [Fundamentals of Political Economy]. Moscow: Prohress, 345 p. (in Russian)
18. Mitilino M.I., Yurii S.I., Lovochkin S.V., Fedosov V.M. (2010) Osnovy finansovoi nauky [Fundamentals of financial science – Financial Thought of Ukraine]. Ternopil: Ekonomichna dumka, pp. 413–467. (in Ukrainian)

19. Novosolova O.S. (2013) Derzhavnyi borh: dialektyka teoretychnykh uiavlen ta otsinka sutnosti [Public debt: the dialectic of theoretical ideas and assessment of the essence]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]*. *Ekonomika*, no 23, pp. 169–173.
20. Orlov M.F. (1963) Kapytuliatsyia Paryzha. Polytycheskye sochyneniya. Pysma [The surrender of Paris. Political works. Letters]. Moscow: Yzdatelstvo Akademyy nauk SSSR, 376 p. (in Russian)
21. Patlaievskiy I.I., Yurii S.I., Lovochkin S.V., Fedosov V.M. (2010) Kurs finansovoho prava – Finansova dumka Ukrainy. Khrestomatiiia [Course of financial law – Financial opinion of Ukraine. Reader]. Kyiv: Kondor; Ternopil: Ekonomichna dumka, pp. 271–305. (in Ukrainian)
22. Rau K.H. (1868) Osnovnye nachala fynansovoi nauky [Basic principles of financial science]. Sankt-Peterburg: Typohrafiya Maikova, 378 p.
23. Rykardo D. (1955) Nachala polytycheskoi ekonomyy y nalohovoho oblozhenyia [The beginnings of political economy and taxation]. Moscow: Hosudarstvennoe yzdatelstvo polytycheskoi lyteratury, 360 p. (in Russian)
24. Smyt A. (1962) Yssledovanye o pryrode y prychynakh bohatsva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of nations]. Moscow: Yzdatelstvo sotsyalno-ekonomycheskoi lyteratury, 677 p. (in Russian)
25. Styhlyts Dzh.Yu. (1997) Ekonomyyka hosudarstvennoho sektora [Public Sector Economy]. Moscow: Yzdatelstvo MHU: YNFRA-M, 720 p. (in Russian)